

AHMED İBN ACİBE EL-HASENÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TEFSİRDEKİ METODU

Dilaver SELVÎ*

ÖZET

Ahmed İbn Acibe el-Hasenî (ö. 1224/1809), Fas'ta yetişmiş âlim, arif ve müfessir bir zattır. Değişik alanlarda elliye yakın eseri bulunan İbn Acibe, Türkiye'mizde daha çok süflük yönü ve tasavvuf alanındaki eserleriyle tanınmaktadır. Kendisi büyük bir âlim ve mürşit olduğu gibi, aynı zamanda bir müfessir olan İbn Acibe'nin *el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid* adlı eseri, Kur'an'ın başından sonuna kadar dirayet ile işaret metodunu birleştiren orijinal bir tefsirdir. Onun tefsir alanında başka eserleri de mevcuttur. Makalemiz, ömrünün tamamı ilim, irfan ve irşatla geçen bu çok yönlü âlimin hayatı ve eserleri yanında, özellikle işâri tefsire yeni bir çehre kazandıran tefsirini ve tefsirdeki metodunu konu etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Acibe, el-Bahrü'l-Medid, tasavvuf, işâri tefsir, metod.

THE LIFE, WORKS AND TAFSIR METHODOLOGY OF AHMAD IBN AJIBA AL-HASANI

Ahmad Ibn Ajiba al-Hasani (d. 1224/1809) was a scholar, saint and *mufassir* who grew up in Morocco. With almost fifty works on various subjects, Ibn Ajiba is better known in Turkey for his Sufism side and his works on *tasawwuf*. As well as being a great scholar and a murshid (spiritual guide), Ibn Ajiba's work entitled *al-Bahrü'l-Madid fi Tasfiri'l-Qur'ani'l-Majid* is an original *tafsir* (commentary) of the Quran from start to finish, combining the methods of *dirayah* and *isharah*. He has also written other works in the field of *tafsir*. Our article deals with the life and works of this multi-faceted scholar, whose entire life was devoted to knowledge, awareness and guidance; as well as this, it explores his *tafsir* and *tafsir* methodology, which sheds new light on the *ishari* method of *tafsir* in particular.

Key Words: Ibn Ajiba, al-Bahrü'l-Madid, tasawwuf, ishari tafsir, method.

GİRİŞ

Ahmed İbn Acibe el-Hasenî (ö. 1224/1809) Türkiye'mizde tasavvufi yönüyle tanınan fakat tefsir ve diğer alanlardaki ehliyeti pek bilinmeyen çok yönlü bir âlimdir. Kendisinin tefsir, hadis, tabakat ve tasavvuf alanında elliye yakın eseri

* Dr., Araştırmacı-yazar, selvidilaver@gmail.com

mevcut olan İbn Acîbe, Kur'ân'ın başından sonuna kadar dirayetle işaret metodu- nu birleştirerek telif ettiği *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd* isimli tefsiriyle bu alandaki dirayetini gösterdiği gibi, Kur'ân'ın zahirî tefsiriyle işaretlerini birleştirmede çok başarılı bir örnek sunmuştur.

Daha çok *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem* ve *el-Fütûhâtü'l-İlahiyye fî Mebâhisi'l-Asliyye* gibi tasavvufî eserleriyle tanınan İbn Acîbe'nin, tefsir ve diğer alanlardaki eserleri ve fikirleri üzerinde son dönemlerde ülkemizde akademik çalışmalar yapılmaya ve makaleler yazılmaya başlanmış olması, onun, üzerinde ilmî çalışmaları hak eden çok yönlü bir âlim olduğunun güzel bir göstergesidir. *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde tarafımızca başlatılan tercüme faaliyetinin de müellifi ve eserini Türk okuruna tanıtmada olumlu bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu tercüme çalışmalarımız sırasında, *Bahrü'l-Medîd*'i ve müellifini yakından tanıma fırsatı bulduk; onun ilimle irfanı, zahirle batını, delille müşahedeyi, nakille tecrübeyle nasıl telif ettiğini ve tefsir ilmine nasıl bir canlılık kazandırdığını gördük; böyle bir İslam âliminin şahsını, eserlerini ve özellikle tefsirini ilim âlemine tanıtmaya gayesiyle bu makaleyi hazırladık.

Çalışmamızda, önce Ahmed İbn Acîbe'nin hayatı ve yetişmesi hakkında bilgi verilip hocaları, şeyhleri ve yazdığı eserler tanıtılmış, sonra *el-Bahrü'l-Medîd*'in incelenmesine geçilmiş; bu bağlamda tefsirin yazılış sebebi, yazma nüshalar ve matbu baskıları üzerinde durulmuştur. Peşinden *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tefsirde kullanılan temel kaynaklar tespit edilip İbn Acîbe'nin tefsirindeki metodu işlenmiş, *el-Bahrü'l-Medîd*'in diğer işaret tefsirlerden farkına değinilmiş ve tefsirdeki dirayetle işaretin mezcine bir örnek verilerek çalışma tamamlanmıştır.

A. İBNİ ACİBE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

a. İsmi ve Nisbesi

Müfessirimizin asıl adı Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdi b. el-Hüseyn b. Muhammed'dir; ancak o, İbn Acîbe olarak tanınıp meşhur olmuştur. Künyesi "Ebû'l-Abbas" olan müellif, Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için "el-Hasenî", Hz. Hasan'ın torunlarından İdris. b. Abdullah'ın (Mevlay İdris el-Ekber, I. İdris. ö. 177/793) soyundan geldiği için el-İdrîsî, Faslı olduğu için "el-Fâsî",¹ Encera'da doğduğu için el-Encerî,² Malîkî mezhebiyle amel ettiği için "el-Mâlîkî", tasavvufî meşrepte Şâzelî tarikatına mensup olduğu için "eş-Şâzelî" nisbeleriyle anılmaktadır. Ayrıca "Sûfî", "Müfessir",³ "Arifibillah" ve "eş-Şeyh" unvanları ile de zikredilmektedir.

¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, 163.

² Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 245.

³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, 163; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 245.

b. Doğumu

Ahmed İbn Acibe, hicri 1161 miladî 1748 yılında, Tanca ile Tıtvân arasında yaşayan Encera kabilesine ait E'cebîş (bazı kayıtlarda Hamis)⁴ köyünde doğmuştur. Tıtvân, Akdeniz'e 10 km. mesafede, Fas'ın kuzeyinde bulunan bir şehirdir.

c. Ailesi

İbn Acibe'nin soyu, Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunu Hz. Hasan'a dayanmaktadır. Bu sebeple "Şerif" sıfatına sahiptir. Dedesinin dedesi olan Abdullah b. Acibe meşhur bir veli olup kabri Encera'da ziyaretgâhtır. Babasının dedesi olan Hüseyin el-Hacûcî, birçok kerametleri ve takdire şayan halleri olan veli bir zat olarak tanıtılmaktadır."⁵

el-Mehdî b. Hüseyin'in, Muhammed, Ahmed ve Hüseyin isminde üç oğlu olmuştur. Bunlardan Muhammed b. Mehdî, İbn Acibe'nin babası olup hicrî 1196 miladî 1782'de vefat etmiştir. İbn Acibe'nin annesi Rahime, babasının amcası Muhammed'in kızıdır. Bu takva ehli anne, Hicrî 1218 miladî 1804'te vefat etmiştir.⁶

d. Çocukluğu ve Yetiştirilmesi

İbn Acibe, öğrenimine erken yaşlarda Hamis'te başlamış ve önce Kur'ân'ı ezberlemiştir. Kur'ân hıfzından sonra ilim hayatına Kasr-ı Kebîr şehrine giderek devam eden İbn Acibe orada iki sene ilim tahsiliyle meşgul olmuştur. İbn Acibe, 20 yaşında ilim için Tıtvân'a gelmiş (1180/1767) buradaki alimlerden fıkıh, tefsir, hadis, lügat, sarf, nahiv, mantık ilimlerini okumuştur.⁷

29 yaşında Tıtvân mescitlerinde ve medreselerinde ders vermeye başlayan İbn Acibe, kırk yaşında ilim için yine Fas'a gitmiş (1200/1786), daha sonra telif ve tedris çalışmalarını sürdürmek için tekrar Tıtvân'a dönmüştür.

f. Hocaları

İbn Acibe'nin, ilmî hayatında ders aldığı hocalarını üç grupta toplayabiliriz.

İlk ders aldığı hocaları:

İbn Acibe, ilk olarak şu hocalardan temel İslâmî dersleri almıştır: 1. el-Mehdî b. Hüseyin (dedesi), 2. Seyyid Ahmet Talip, 3. Abdurrahman el-Kettâmî es-Sanhâcî, 4. Muhammed Eşmel, 5. Muhammed es-Sûsî es-Simlâlî⁸ İbn Acibe daha sonra Tıtvân ve Fas'a giderek şu üstatlardan ders almıştır:

Tıtvân'da ilim aldığı üstatları:

6. Fakih, Kâdî Abdülkerim b. Kureyş (ö. 1197/1783). İbn Acibe'nin ilk hocasıdır.

7. Fakih, Şeyh Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Şatîr el-Hasenî (ö. 1190/1777).

8. Ebü Abdullah Muhammed b. Hasen el-Cenevî el-Hasenî (ö. 1200/1786).

9. Abdülkerim b. Ali el-Yâzüğî el-Fâsî (ö. 1199/1784).

⁴ Kara, "İbn Acibe", *DİA*, XIX, 294.

⁵ İbn Acibe, *Fehrese*, s. 27.

⁶ İbn Acibe, *Fehrese*, s. 23-25; Azzûzî, *Şeyh İbn Acibe ve Menhecühü fi't-Tefsir*, I, 197.

⁷ İbn Acibe, *el-Fehrese*, s. 30.

⁸ İbn Acibe, *el-Fehrese*, s. 27.

10. Abdüsselam b. Muhammed b. Kureyş (ö. 1207/1793).

11. Ahmed b. Abdurrahman er-Ruşâ (ö. 1210/1796).

12. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el Verzâzî et-Tıtvânî (ö. 1214/1800)

13. Muhammed Ğaylân (ö. 1188/1775).⁹

14. Muhammed Abbas.

Fas'ta ilim aldığı üstatları:

15. Muhammed b. Muhammed İbn Sûde el-Mürrî (ö.1209/1795).

16. Hafız Ebû Abdullah et-Tayyib b. Abdülmecid b. Kîran (ö. 1227/1812).¹⁰

17. Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Bennîs el-Fâsî (ö. 1214/1800).

18. Seyyid Ahmed Za'rî.¹¹

Üstatlarının birçoğundan umumi, bir kısmından da fıkıh ve hadis gibi belirli alanlarda icazet alan İbn Acîbe, ilmî icazetlerini *el-Fehrese* isimli eserinde senetle-riyle birlikte zikretmiştir.¹²

g. İbn Acîbe'nin Tasavvufî Hayatı

İbn Acîbe'nin tasavvufî hayatı, ömrünün son dönemine rastlar, onun ma-neviyat alanındaki eğitimi ve irşat payesini elde etmesi iki mürşidin yanında ge-çekleşmiştir. Bunlar, Şeyh Mevlay Arabî ed-Derkâvî el-Hasenî (ö.1239/1824) ile Şeyh Muhammed Bûzîdî el-Hasenî'dir (ö.1229/1814).

Mevlay Arabî, Şâzeliyye tarikatında Derkâvî kolunu¹³ kuran zattır. Kendi-sinin, Buşûrû'l-Hediyye fi Mezhebi's-Sufiyye, Cevahirü'l-Kirtâs, Menakibü's-Şeyh Ali el-Cemel isimli eserleri vardır.

İbn Acîbe'nin asıl şeyhi Muhammed el-Bûzîdî el-Hasenî'dir. el-Bûzîdî'nin *el-Âdâbü'l-Merdiyye li Sâliki Tariki's-Sûfiyye* adlı eseri meşhurdur.¹⁴ el-Bûzîdî'nin, seyrü sülûk hakkında *Kaside-i Tâiyye* adlı diğer bir eseri daha mevcut olup talebesi İbn Acîbe bunu şerh etmiştir. İbn Acîbe, şeyh Muhammed Bûzîdî'den manevi hilafet ve irşat icazeti alarak onun hayatında iken irşat faaliyetlerine başlamıştır.¹⁵

İbn Acîbe, Şâzeli tarikatında mürşitlikten öte, kutup ve müceddit olarak anılmaktadır. Tarikat silsilesindeki mürşitlerin çoğunluğunu seyyidlerin oluştur-duğu İbn Acîbe, *el-Fehrese* isimli eserinde, Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar uzanan bu silsileyi zikretmiştir.¹⁶

⁹ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 31.

¹⁰ İbn Kîrân'ın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Köse, "İbn Kîrân", *DİA*, XX, 137-138.

¹¹ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 32.

¹² bk. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 35; Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, II, 100-101.

¹³ Derkâviyye kolunun usulleri ve sonradan oluşan kolları hakkında bk. Muhammed el-Celyend, "Derkâviyye", *DİA*, IX, 179.

¹⁴ Bu eser, el-Bûzîdî'nin Divanı ve Udde b. Tûnus'a ait *Âyâtü'l-Muhibbin fi Makâmâtü'l-Ârifin* adlı eserle birlikte, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından 2006 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 57-60.

¹⁶ İbn Acîbe'nin tarikat silsilesi için bk. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 62-63; *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye*, s.215; *İkâzû'l-Himem*, s. 17-18. Ayrıca, Mevlây Arabî'den itibaren bk. Nebhânî, *Şevâhidü'l-Hak*, s. 313-314.

h. Vefatı

İbn Acıbe el-Hasenî, ilim, amel, irşat ve mücadeleyle dolu bir yaşamdan sonra hicri 7 Şevval 1224 miladî 1809 tarihinde vefat etmiştir. Vefatı ziyaret etmek için geldiği şeyhi Bûzîdî'nin evinde, Gamâra'da, Beni Selman kabilesinde vaki olmuştur. Vefat sebebi taun hastalığıdır. Kendisini, şeyhi yıkayıp namazını kıldırması ve Gamâra'ya defnedilmiştir. Naşı daha sonra Tıtvan'a nakledilmiştir. Kabri halk tarafından ziyaret edilmekte ve her sene kendisini anma törenleri düzenlenmektedir.¹⁷

1. İbn Acıbe'nin İtikadı ve Tasavvufî Görüşleri

a. İbn Acibenin İtikadı

İbn Acıbe, Ehl-i Sünnet akidesine mensuptur. Selef-i salihin kabul ettiğini kabul eder, reddettiğini de reddeder. Eserlerinin birçoğunda bu yönünü ortaya koymaktadır. İbn Acıbe, "Sufilerin mezhebi; her şeyde en güzel olanı almaktır" der ve onların böyle yaparak, "*Hak sözü dileyen ve onun en güzeline uyan kulları müjdele*" (ez-Zümer 39/17-18) ayetiyle amel ettiklerini belirtir. İbn Acıbe, itikatta en güzel mezhebin sefehin (sahabe ve onlara tabi neslin) itikadı olduğu görüşündedir.¹⁸

İbn Acıbe tefsirinde Sünnî akidesine göre açıklamalar yapmıştır. İtikat alanında tartışmalı konular geldiğinde, Ehl-i Sünnetin görüşünü ifade etmiş, muhalif fırkaları güçlü bir şekilde reddetmiş ve onların görüşlerini çürütmüştür.

İbn Acıbe'nin tefsirinde ve diğer eserlerinde tevhit konusundaki açıklamaları kendisinin vahdet-i vücud görüşünü benimsediği hissini uyandırmaktadır. Fakat onun açıkça zikrettiği ve hedef gösterdiği tevhid, fenafillah ve bekâbillah hallerinden sonra elde edilen müşahedeye dayalı has tevhittir.

b. İbn Acıbe'nin Tasavvufî Görüşleri

İbn Acıbe, tasavvufî görüşlerini, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem* adlı eseri ile *el-Fütuhâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye* adlı eserlerinde genişçe işlemektedir. Kendisi, Kur'ân ve sünnet esasları üzere kurulu bir tasavvufu savunmakta ve onsuz kemal halinin bulunmayacağını söylemektedir. İbn Acıbe, tasavvuf ilmini özetle şöyle tarif eder: "Bil ki batın (tasavvuf) ilminin temeli, iç âlemi (kalbi) bütün kötü ve düşük huylardan temizleyip onu her türlü güzel ahlak ile süslemektir. Kalp, kötü ahlak ve sıfatlardan temizlenip faziletli ahlakla süslenince, üzerinde nurlar parlar ve ilahî sıralar gözükür; böylece irfan ilmine ait hakikatler ve rabbânî sıralar keşif olur, sahibi müşahedeye dayalı bir marifeti elde eder ve ihsan makamına ulaşır. Tasavvuf ilminin özü ve meyvesi budur."¹⁹

¹⁷ İbn Acıbe'nin hayatı için bk. İbn Acıbe, *el-Fehrese; Ezhârü'l-Bustân; Azzûzî, Şeyh İbn Acıbe*, I, 93 vd.; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 245; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, II, 163; Serkis, *Mu'cemü'l-Matbûâtü'l-Arabiyye*, I, 169-170; Ahmed el-Kuraşî Reslân, "Tercümetü'l-İmam İbn Acıbe", *el-Bahrü'l-Medid*, I, 19-38; Kara, "İbn Acıbe", *DİA*, XIX, 294-295. Jean Lois Michon, *Le Soufi Marocain Ahmad Ibn 'Ajiba et-Son Mî'râj*, s. 31-86.

¹⁸ İbn Acıbe, *el-Fütuhâtü'l-İlâhiyye*, s. 70.

¹⁹ İbn Acıbe, *el-Fehrese*, s. 44-45.

İbn Acîbe'ye göre, zahir ilme uymadan batın ilminin hakikatine ulaşılamaz. Zahirî ilmin desteklemediği batını hal ve ilimler batıldır. İlmin meyvesi ameldir. Amelin neticesi manevî haldir. Halin neticesi manevî zevktir. Manevî zevklerin sonu sekirdir (ilahî aşka düşüp kendi benliğinden geçme). Sekri sahv (manevî uyanıklık) takip eder. Sahıvdan sonra kemal ve vuslata ulaşılır. Ona göre Cibril hadisinde zikredilen iman, İslam ve ihsan,²⁰ sırasıyla şeriat, tarikat ve hakikate tekabül etmektedir.

B. İBN ACİBE'NİN ESERLERİ

İbn Acîbe'nin, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve lügat alanında elliye yakın eseri vardır. Eserlerin bir kısmı yazma olup henüz basılmamıştır. İbn Acîbe'nin eserlerini konularına göre şu başlıklarda toplayabiliriz:

a- Tefsir ve Kıraat İlmine Ait Eserleri

1. *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*. İbn Acîbe'nin dört büyük cilt olarak telif ettiği en hacimli eseridir. Eserden aşağıda bahsedilecektir.

2. *et-Tefsiru'l-Kebir lil-Fatiha (Büyük Fatiha Tefsiri)*. Fatiha süresinin tefsirine ait olan bu eseri müellif, *el-Bahrü'l-Medîd*'den önce telif etmiştir. Eserin iki tahkikli baskısı yapılmıştır; bunların birisi Bessam Muhammed Bârud'a (Dârü'l-Hâvî 1999), diğeri ise Asım Keyyalî'ye aittir. (Beyrut 2004).

3. *et-Tefsirü'l-Vasît lil-Fatiha (Orta Fatiha Tefsiri)*.

4. *et-Tefsirü'l-Muhtasar lil-Fatiha (Muhtasar Fatiha Tefsiri)*.

5. *ed-Dürerü'l-Mütenasire fi Tevcihi'l-Kırâti'l-Mütevâtire*.

6. *el-Keşf vel-Beyan fi Müteşâbihî'l-Kur'ân*.

b. Hadis ve Dualara Ait Eserleri

7. *Süyûti'nin el-Camiü's-Sağîr* adlı eserine haşiye. Eser üzerinde seyid Ali İsmâil Temmâm el-Mısrî, yüksek okul bitirme tezi çerçevesinde bir tahkik çalışması yaparak 1994 yılında Rabat Edebiyat Fakültesine takdim etmiştir.²¹

8. Usul, fûru ve ibretlik konulara dair kırk hadis.

9. *el-Envârü's-Seniyye fi'l-Ezkârî'l-Nebeviyye*

10. *el-Ed'iyetü ve'l-Ezkâr el-Mümhika li'z-Zünûbi ve'l-Evzâr*

c. Fıkıh ve Akaide Ait Eserleri

11. *Haşiye alâ Muhtasarı Halil*. Müellif, bu eserin tamamlanmadığını zikreder.

12. *Risâle fi'l-Akâidi ve's-Salâti*

13. *Teshîlü'l-Medhal li Tenmiyeti'l-A'mâl bi'n-Niyeti's-Sâlihâti 'İnde'l-İkbâl*.

14. *Silkü'd-Dürer fi Zikri'l-Kazâi ve'l-Kader*. Eser, Asım Keyyâlî tarafından, *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekûtiyye* ismiyle İbn Acîbe'nin risalelerinden derlenen dokuz risale içinde basılmıştır. (Beyrut 2006).

²⁰ Hadis için bakınız: Buhârî, İman, 37; Müslim, İman 1; Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4.

²¹ Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, I, 388.

d. Lügatle İlgili Eserleri

15. *el-Fütûhâtü'l-Kuddüsiyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*. Eser, İbn Âcurum'un (ö. 723/1323) nahiv alanında yazdığı mukaddimeye İbn Acıbe tarafından yapılan ve nahivle tasavvufu birleştiren bir şerhtir.

e. Şahıs, Tarih ve Tabakatla İlgili Eserleri

16. *Ezhârü'l-Bustân fi Tabakâti'l-A'yân*.

17. *el-Fehrese*. Bu eser, müellifin kendi hayatını anlattığı bir otobiyografidir. İlk olarak, müslüman araştırmacı Fransız John Leviy Mişon (Ali Abdülhalık) tarafından Fransızca'ya tercüme edilerek basılan eser, daha sonra, Dr. Abdülhamid Salih'in tahkikiyle ayrıca basılmıştır (Mısır 1990).

f. Tasavvufu İlgili Eserleri

18. *el-Envârü'l-Seniyyetü fi Şerhi'l-Kasideti'l-Hemziyyeti*. Eserin metni, İmam Bûsîrî'ye aittir.

19. *el-Fütûhâtü'l-Îlâhiyye fi Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*. İbnü'l-Benna es-Serakustî'nin manzum eserine yapılmış büyük bir şerhtir. Eserin, Dımaşk 1998; Beyrut 2000 ve Beyrut 2010'da değişik baskıları yapılmıştır.

20. *el-Levâihü'l-Kudsîyye fi Şerhi'l-Vazîfeti'z-Zerrûkiyye*. Eser, Abdüsselam İmrânî el-Hâlidî tarafından derlenen *el-Cevâhirü'l-Acıbe min telifi Seyyidi Ahmed İbn Acıbe* adlı eser içinde birinci eser olarak yayınlanmıştır. (Beyrut 2007).

21. *Îkâzu'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem*. Müellifin en meşhur kitabı olduğu gibi, İbn Atâullah İskenderî'nin *Hikem* adlı eserinin en meşhur şerhidir. Eser, birçok defa basılmıştır. Eserin yeni baskısı Beyrut 2005 tarihlidir.

22. *Dîvânu Kasâid fi't-Tasavvuf*. İçinde 500 kadar beyti bulan, tasavvufa dair uzunlu-kısalı kasideler mevcuttur. Divan, Dr. Abdullah Salih tahkikiyle yayınlanan müellifin *Fehrese* adlı eserine ek olarak yayınlanmıştır.

23. *Risale fi Zemmi'l-Çıybeti ve Medhi'l-Uzleti ve's-Samti*.

24. *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ*.

25. *Şerhü'l-Bürde li'l-Bûsirî*. Eserin ilk baskısı 2009 yılında Tanca'da yapılmıştır.

26. *Şerhü'l-Hizbi'l-Kebir li's-Şâzelî*. Eserin telifi, hicrî 1200 yılında tamamlanmıştır. 145 sayfadır. Tıtvân'da bir yazma nüshası bulunmaktadır.

27. *Şerhu Kitabı'l-Hisni'l-Hasin min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselin*: İbn Cezerî'ye (ö. 739 h.) ait kitabın şerhidir. Konusu, günlük dua ve zikirlerdir.

28. *Şerhü'l-Kasideti'l-Hamriyye li İbni'l-Fârız*. Eser, *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekâtiyye* ismiyle İbn Acıbe'nin risalelerinden derlenen dokuz risale içinde basılmıştır. (Beyrut 2006).

29. *Şerhü'l-Kasideti'l-Münferice li İbni'n-Nahvî*.

30. *Şerhü'l-Kasideti'l-Hâiyye fi't-Tasavvufi li'r-Rufâ'î*.

31. *Şerhü'l-Kevâkibi'd-Dürriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye*.

32. *Şerhu Tâiyyeti'l-Bûzîdî*.

33. *Bûzîdî'nin Taiyyesi* üzerine bir diğer şerh.

34. *eş-Şerhu alâ Taiyyeti Şeyh Ali b. Mes'ud el-Ca'dî et-Tıtvânî*

35. *Şerhu Râiyeti'l Bâzîdî fi's-Sülûk.*
36. *Şerhu Salâti İbn-i Arabî el-Hâtemi.* Eser, *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekûtiyye* ismiyle İbn Acîbe'nin dokuz risalesiyle birlikte basılmıştır. (Beyrut 2006).
37. *Şerhu salâti Abdisselam b. Meşş.* Eser, *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekûtiyye* ismiyle İbn Acîbe'nin dokuz risalesiyle içinde basılmıştır. (Beyrut 2006)
38. "Sır sahibi isen, gayb suyuyla abdest al"²² anlamındaki beyitler üzerine bir şerh. Eser, az önce geçen *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekûtiyye* isimli eserde basılmıştır.
39. Allah sevgisi hakkında Ebü'l-Hasen Şüşteri'ye (ö. 668/1269) ait bir manzumenin şerhi.
40. Şüşteri'nin Lafza-i Celalin anlamına dair yazdığı manzumenin şerhi.
41. *Şerhü'n-Nûniyyeti li'ş-Şüşteri.*
42. *Keşfü'n-Nikâb an Sırrı Lübbi'l-Elbâb.* Eser, el-Cevâhirü'l-Acîbe min Telifi Seyyidî Ahmed İbn Acîbe adlı eser içinde yayınlanmıştır. (Beyrut 2007)
43. *Mi'râcü't-Teşevvüf ilâ Hakâiki't-Tasavvuf.* Tasavvufun istilahlarına dairdir. Eserin değişik baskıları yapılmıştır. (Dimeşk 2004). Eser, ayrıca, *el-Letâifü'l-İmâniyyetü'l-Melekûtiyye* isimli eser içinde basılmıştır. (Beyrut'ta 2006).
44. *Kitabü'n fi'l-Hamrati'l-Ezeliyye.* Eser ilahî aşkı ve ezeli muhabbeti işlemektedir.
45. *Kitabün fi Hakâiki't-Tasavvuf.*
46. *Ahzâb.* Çeşitli duaları içeren bir eserdir.
47. *Menâkibü'z-Zühhâdü's-Seb'a.* Tabiûn döneminde yaşayan yedi zahidin hayatını anlatmaktadır. Eser, *el-Cevâhirü'l-Acîbe min Telifi Seyyidî Ahmed İbn Acîbe* adlı eser içinde basılmıştır (Beyrut 2007).²³

C. İBN ACİBE'NİN EL-BAHRÜ'L-MEDİD'İ VE TEFSİR METODU

Tefsirin yazılış sebebi: İbn Acîbe, tefsirin mukaddimesinde, *el-Bahrü'l-Medîd fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Mecîd* isimli tefsirini yazma sebebini şöyle açıklar:

"Şeyhim, Rabbânî arif seyyidim Muhammed el-Bûzîdî el-Hasenî ile onun şeyhi kutup, şeriat ve hakikat ilimlerine sahip, şeyhlerin şeyhi Mevlây el-Arabî ed-Derkâvî el-Hasenî beni, zahir ehlinin yaptığı açıklamalarla batın ehlinin işaretlerini bir araya toplayan bir tefsir yazmaya teşvik ettiler. Ben de, bu iki büyük zatın isteklerine cevap vermek ve arzularını yerine getirmek için, bu tefsiri yazdım. Ümidim, bu eserin herkese fayda vermesi, kalpler için manevî bir gıda ve kulaklar için hoş bir seda olmasıdır."

²² İbarenin aslı şu şekildedir: توضاً بماء الغيب إن كنت ذا سر

²³ İbn Acîbe'nin eserleri için bk. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 38-39; Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, I, 297-399; Jean Lois Michon, *Le Soufi Maracain Ahmad Ibn 'Ajiba et-Son Mi'râj*, s.88-92; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 245; Ahmed el-Kuraşî Reslân, "Tercümetü'l-İmam İbn Acîbe", *el-Bahrü'l-Medîd*, I, 19-38; Kara, "İbn Acîbe", *DİA*, XIX, 294-295.

Tefsirin yazılış tarihi: İbn Acıbe, tefsirini dört büyük cilt olarak tamamlamış ve sonuna bitiş tarihi olarak, hicrî 1221 kaydını düşmüştür.²⁴

el-Bahrü'l-Medîd'in yazma nüsha ve baskıları:

Yazma nüshaları: *el-Bahrü'l-Medîd*, İbn Acıbe tarafından dört büyük cilt olarak yazılmıştır. Daha sonra asıl nüsha çoğaltılmış olup Rabat ve Kahire'deki umum kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.

Baskıları: *el-Bahrü'l-Medîd*'in ilk iki cildi 1955-1956 yılları arasında Kahire'de basılmış, daha sonra altı cilt (Kahire, 1999) ve sekiz cilt olarak (Beyrut, 2002) yeni baskıları yapılmıştır.

el-Bahrü'l-Medîd üzerinde yapılan çalışmalar:

İnceleme çalışmaları: *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde ilk ilmî çalışmayı yapan Fransız müslüman ilim adamı Can Levi Mişon (yeni ismiyle Ali Abdülhalık) olmuştur. Ali Abdülhalık, İbn Acıbe ve tefsiri *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışma Fransızca olarak Paris'te 1973 yılında yayınlanmıştır. Eserin, 1990 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. Bu çalışmada, İbn Acibenin hayatı, eserleri, *el-Bahrü'l-Medîd*'teki tefsir usulü işlenmiş, ayrıca İbn Acibenin tasavvuf istilahlarna dair yazdığı *Mi'râcüt-Teşevvüf ilâ Hakâiki't-Tasavvuf* isimli eseri tercüme edilecek çalışmaya eklenmiştir.

İbn Acıbe ve *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde en geniş çalışmayı Dr. Hasan Azzûzî yapmıştır. Azzûzî, *Şeyh İbn Acıbe ve Menhecühü fi't-Tefsir* isimli iki ciltlik doktora çalışmasında İbn Acıbe'nin, hayatı, yetişmesi, hocaları, şeyhleri, tasavvufa girişi, eserleri ve tefsirindeki metodu hakkında geniş bilgiler vermiştir. Çalışma Fas'ta yapıldığı için Azzûzî İbn Acibenin eserlerini yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Eser 2001 yılında Mağrip'te basılmıştır.

İbn Acıbe ve *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde Türkiye'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim dalında Mahmut Ay tarafından "*Ahmed İbn Acıbe ve İşârâtı Tefsir Açısından el-Bahrü'l-Medîd*" isimli bir doktora çalışması 2010 yılında tamamlanmıştır.

Ahmed İbn Acıbe ve *el-Bahrü'l-Medîd*'ini tanıtmak için yaptığımız bu makale de Türkiye'de yapılan yeni çalışmalardan biridir.

Tercüme çalışmaları: Türkiye'de *el-Bahrü'l-Medîd* üzerinde ilk tercüme çalışması tarafımızca başlatılmıştır. Önce, *el-Bahrü'l-Medîd*'ten seçtiğimiz bazı surelerin tercümesi yapılmıştır. Bu çalışma, *Kısa Surelerin Tefsiri* isimli Semerkand yayınları tarafından basılmıştır, İstanbul 2005.

el-Bahrü'l-Medîd'in tamamen tercümesine de yine tarafımızca başlanmış olup tercüme bitme aşamasına gelmiştir. Tercümenin toplam 10 cilt olarak basılması planlanmaktadır.

el-Bahrü'l-Medîd'in dili ve üslubu: *el-Bahrü'l-Medîd* tefsiri, Arapça yazılmış olup dili, iki yönden biraz ağırdır. Birinci yön, eserin zahirî tefsir kısmını ağırlıkla Beydâvî ve Ebü's-Suûd Tefsirlerinden yapılan açıklamaların oluşturmasıdır. Bu iki

²⁴ Azzûzî, *Şeyh İbn Acıbe*, I, 398-399.

tefsir, ayetlerin ince hikmetlerini ve belagat inceliklerini vermede en önde gelen tefsirlerdendir; ancak dil ve üslupları biraz ağırdır. Bu durum, tabii olarak *el-Bahrü'l-Medîd'e* de yansımıştır.

Eserin dilinin bazen ağırlaştırıcı ikinci yön ise, "İşaret" başlığı ile verilen tasavvufî açıklamalardır. Bu bölümde, müfessir bazen manevî makamlardan, bu makamların ince edeplerinden ve tasavvuf erbabının yaşayarak elde ettiği yüksek hallerden bahsetmektedir. Müfessir bu halleri, bazen mecazi anlatımlarla dile getirmekte ve anlatılan manevi hal, idrak seviyemizin üstünde, tecrübemizin dışında olmaktadır. Bu gibi hallerde, anlatılan şeyi kabul veya retle uğraşmak yerine, anladığımız ve bizim seviyemize hitap eden kısmıyla yetinmek en faydalıdır. Zaten tefsir, halkın bu konudaki ihtiyacını gidermek için yazılmış olup ağırlıkla halka hitap etmektedir. Mana ve muradın anlaşılması için biraz dikkatli ve düşünererek okunması yeterlidir.

el-Bahrü'l-Medîd'in kaynakları: İbn Acîbe, tefsirin son cildinde, en çok kullandığı temel kaynakları şöyle zikretmiştir: "Bu tefsirde kullandığımız ana kaynaklar; Beydâvî, Ebû's-Suûd tefsirleriyle şeylerimizin şeyhi Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Celaleyn Tefsiri* üzerine yaptığı *Haşiye*'sidir. Ayrıca, İbn Cüzey'in, Sa'lebî'nin ve Kuşeyrî'nin tefsirlerinden de kısmen istifade edilmiştir. Tefsirin bitiş tarihi, 6 Rebiülevvel hicrî 1221'dir."

İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-Medîd'in* zahirî tefsir kısmında en fazla Beydâvî ve Ebû's-Suûd'dan alıntılar yapmaktadır. İbn Acîbe ayrıca Nesefî, İbn Atıyye ve Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Celaleyn Tefsiri* üzerine yaptığı *Haşiye*'den istifade etmiştir. Onları, İbn Cüzey'e ait *et-Teshîl li Ulûmî't-Tenzîl* adlı tefsir ve Kurtubî takip etmektedir.

Hasan Azzûzî'nin kaydettiğine göre, İbn Acîbe, kendisinden alıntı yaptığı bazı tefsirleri bizzat görmeyip onları Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Haşiyesinden* almıştır. Bunlar, Taberî, el-Üklîşî, İbn Üzeyz (*Garibü'l-Kur'ân* sahibi Ebû Bekir es-Sicistânî), İbn Arafe, Ebû Hayyan, es-Seâlibî, Mekkî b. Ebî Talib, Tefsir-i Kebir, Kurtubî ve Kevâşî tefsirleridir.²⁵

İbn Acîbe'nin, "el-İşâret" başlığı altında yaptığı tasavvufî açıklamalar, kendi dirayet, tecrübe ve müşahedeleri yanında, önemli işârî tefsirlere ve değişik tasavvufî eserlere dayanmaktadır. İşârî tefsirlerin başında Abdülkerim-i Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) ait *Letâifü'l-İşârât* gelmektedir. Onu Rûzbihân Baklî'nin *Arâisü'l-Beyan fî Hakâiki'l-Kur'ân* isimli eseri takip etmektedir. Ancak İbn Acîbe, bu eserin ve müellifinin ismini hiç vermemiş, onun yerine el-Vertecûbî nisbesini kullanmıştır. Uzun süren bir araştırma, soruşturma ve karşılaştırma sonucu *el-Bahrü'l-Medîd*'te el-Vertecûbî nisbesiyle kendisinden alıntı yapılan şahsın Rûzbihan Baklî olduğunu tespit ettik; ancak eserlerde, eş-Şirâzî, el-Fesevî, el-Mısırî nisbeleriyle anılan Rûzbihân Baklî'ye İbn Acîbe'nin neden "el-Vertecûbî" nisbesini kullandığını tespit edemedik.

²⁵ Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, II, 44-87.

İbn Acıbe, yine "işâret" bölümünde İbn Ataullah-ı İskenderî'nin (ö. 709/1309) *Hikem*'iyle onun *Letâifü'l-Minen, et-Tenvîr fî İskâti't-Tedbîr* ve *Miftâhü'l-Felâh* isimli eserlerinden alıntılar yapmaktadır. Onları İbnü'l-Bennâ el-Serakustî'ye ait *el-Mebâhisü'l-Asliyye* ve Ahmed Zerrûk'a ait (ö. 899/1493) *Kavâidü't-Tasavvuf* adlı eserler takip etmektedir. İbn Acıbe, ayrıca tasavvuf klasiklerinden Kütü'l-Kulûb, İhya, *Avârifü'l-Meârif, Nevâdirü'l-Usûl, Menâzilü's-Sâirîn* gibi eserlerden istifade etmiştir.

İbn Acıbe'nin kullandığı temel hadis kaynakları, Kütüb-i Sitte'dir. Onları, *Muvatta-ı Malik, Müsned-i Ahmed, Sünen-i Beyhakî, el-Câmiü's-Sağîr, et-Terğîb ve Terhîb* ve *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahihü'l-Buhârî* takip etmektedir.

İbn Acıbe'nin, kendisinden zaman zaman hadis ve haberler naklettiği eserlerden biri de Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân* isimli tefsiridir. Bu eser, rivayet tesirleri içinde önde gelen bir tefsirdir; ancak İbn Acıbe'nin de belirttiği gibi,²⁶ içinde ihtiyatla karşılanacak ve ayıklanıp ayrılacak haberler mevcuttur. Bununla birlikte İbn Acıbe, diğer eserlerde pek bulunmayan bazı hadis ve haberleri Sa'lebî'den almıştır.

İbn Acıbe, tefsirinde ayrıca tarih, siyer, tabakat, lügat ve nahivle ilgili temel eserlerden istifade etmiştir.

D. İBN ACİBE'NİN TEFSİRDEKİ METODU

İbn Acıbe el-Hasenî, *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Mecîd* isimli tefsirini, mürşitlerinin tavsiyesi üzere, dirayetle işareti, Kur'ân'ın zahirî manasıyla batınî manasını birleştirerek vermek hedefiyle yazmıştır. Hedef bu olunca, takip edilen usul de ona uygun olmuştur.

İbn Acıbe, tefsirindeki ana hedefini Bakara suresinin 16. ayetinin tefsirinde şöyle belirtir: "Bu son ayette, belagat ve istiare sanatıyla ilgili çok önemli incelikler vardır; onları izah etmek uzun sürer. Hem bizim âlemlerin Rabbi yüce Allah'ın kelmâından muradımız, bizlere yakînî imanı kazandıracak ilahî terbiyeyi açıklamaktır. (Bunun için tefsir ilminin teknik bilgilerine fazla girmiyoruz)." Asıl hedef bu olmakla birlikte, tefsirin bir bölümü zahirî tefsirden oluşunca, zahirî tefsirin bütün özellikleri tefsire yansımıştır.

İbn Acıbe, yine tefsirin mukaddimesinde, tefsirinde takip ettiği usulü şöyle özetler: "Bu eseri yazarken şu usulü takip ettim: Önce her ayetle ilgili Arapça ve dil bilgisi yönünden mühim hususları açıkladım. Sonra, (dirayet ve rivayet tefsiri usulünce) ayetlerin zahirî manasını verdim; peşinden tasavvuf ehlinin yaptığı batınî işaretleri (ayetten çıkarılan gizli manalarla, seyr u sülûk sahiplerine yönelik mesaj ve edepleri) zikrettim. Yaptığım açıklamaları, ne çok uzun ne de çok kısa tuttum, ikisi arası bir yol takip ettim. Bütün bunları, sonsuz ikram ve af sahibi yüce Allah'ın gayp hazinlerinden bana açtığı hikmet ve hakikatlere bakarak yaptım. Esere, *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Mecîd* ismini verdim."

İbn Acıbe'nin takip ettiği bu metodların uygulamadaki seyri özetle şöyledir:

²⁶ İbn Acıbe, *Tefsirü'l-Fâtihi'l-Kebîr*, s. 121.

Ayetin ayetle tefsiri: İbn Acîbe, ayeti ayetle tefsire öncelik ve önem vermektedir. Bir yerde kısa veya kapalı olan bir ayet, başka bir yerdeki ayetle geniş ve açıkça tefsir ediliyorsa müfessir bu tefsiri öne alıp kullanmaktadır.

Buna bir örnek verelim: Ayet-i kerimede, "*Âdem, Rabbinden bazı kelimeler öğrendi*" (Bakara 2/37) buyruluyor. İbn Acîbe, bu ayette geçen "kelimeler"den maksadın, Hz. Âdem'in (a.s) Bakara süresinin 198. ayetinde geçen şu duası olduğunu ifade etmektedir:

"Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Bizi mağfiret etmez ve bize acımazsan, şüphesiz hüsrana düşenlerden oluruz." (Bakara 2/198). Benzer örnekler çoktur.

Kıraatlere değinme: İbn Acîbe, gerekli görünce ayetlerin tefsirinde farklı kıraatleri, buna uygun mana değişikliklerini zikretmeye önem vermektedir. Genellikle kıraatin sahibini de belirtir. Bazen de "şöyle okunmuştur" diyerek kıraatin sahibini gizli bırakır. Kimi yerlerde de şâz kıraatleri zikreder.

Sebeb-i nüzül: İbn Acîbe'nin tefsirindeki önemli özelliklerden biri, ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak üzere iniş sebeplerine yer verilmiş olmasıdır.

Sünnet ve selefe ait haberlerle tefsiri: Sünnet, İbn Acîbe'nin tefsirde dayandığı temel unsurlardan biridir. Sünnet, İbn Acîbe için Kur'ân tefsirinde vazgeçilmez ikinci kaynaktır; ancak sünneti kullanma şekilleri ve tercihleri farklıdır.

Mesela Hz. İsmail (a.s), Hz. Yakub'un (a.s) amcası olduğu halde Bakara süresinin 133. ayetinde dedelerinden sayılmaktadır. İbn Acîbe bu ayetin tefsirinde, "*Kişinin amcası, babasının yerindedir*"²⁷ hadisini delil olarak zikrederek, ayette geçen ifadenin mecaz manada doğru olduğunu teyit eder. Allah Resûlü (s.a.v), amcası Abbas (r.a) için de, "*Babalarının bakiyesi*"²⁸ demektedir.

İbn Acîbe, tefsirinde sahabe ve tabiînin söz ve nakillerini bolca kullanmıştır. Bir ayet veya kelime hakkında birden fazla rivayet varsa, bir kısmını tercih edip diğerini eleştirmeden hepsini zikretmektedir. Bununla, ilgili ayetin veya kelimenin birçok manaya geldiğine işaret etmektedir. İbn Acîbe hadis ve haberlerde daha çok Taberî, Beğavî ve Sa'lebî'nin nakillerine dayanmaktadır.

İbn Acîbe'nin tefsirinde hadisleri nakil ve değerlendirmedeki usulü şu şekillerde seyretmektedir:

İbn Acîbe, tefsirinde bazen hadislerin kaynaklarını zikreder; mesela, "Buhârî'de, Müslim'de, Tirmizî'de zikredildiği gibi" der. Çoğu defa bunu gerekli görmeyip kaynak göstermeden, hadisi zikretmekle yetinir.

Kelamın akışı içinde, hadis olduğunu beyan etmeksizin kullandığı yani mana olarak naklettiği hadisler de vardır.

Bazen, verdiği hadis için, "Sahihte sabittir", veya "Bu manada bir hadis vardır" diyerek yetinir.

²⁷ Müslim, Zekat, 11; Ebû Davud, Zekat, 22; Tirmizî, Menakıb, 28.

²⁸ Taberânî, *el-Kebir*, nr. 11107; Heysemî, *ez-Zevâid*, IX, 296.

Bazen, hadis hakkında, "Sahihtir" veya "Zayıftır" veya "Bu söz, hadis değildir" şeklinde değerlendirmeler yapar.

Bazen, kelimayı kibar olup hadis diye meşhur olan sözlerin kime ait olduğunu zikrederek aslını söyler. "*Kim nefsinı tanırsa, Rabbini tanıır*" sözünün, velilerden Yahya b. Muaz'a ait olduğunu belirtmesi gibi.

Bazen, hadis hakkında Nevevî, Süyûtî, Zerkeşî, İbn Hacer, Münzirî, Irâkî, Aliyyü'l-Kârî gibi âlimlerin değerlendirmelerini zikreder.

İbn Acıbe, bazı hadisler hakkında da, kendisinden hadis icazeti aldığı üstadı Muhammed Cenevî'nin hadis hakkındaki değerlendirmesini zikreder.

İbn Acıbe'nin hadis konusunda dikkatimizi çeken bir yönü de, zahirî tefsir kısmında kendilerinden sıkça nakillerde bulunduğu Beydâvî ve Ebü's-Suûd'un, hemen her surenin sonunda zikrettikleri, o surenin faziletiyle ilgili tartışmalı ve uydurma hadisleri hiç nakletmemesidir.

İbne Acıbe, faziletlerle ilgili konularda zayıf hadisleri kullanmakta bir beis görmez ve bazen bu tür nakillerde bulunur. Ancak, sıhhatinde tereddüt ettiği haber ve rivayetleri, "Denilmiştir ki..." , "Eserde geçer ki..." şeklinde zikreder.

İsrâiliyyata yaklaşıımı: İbn Acıbe, tefsirinde bazen İsrailiyyata yani Ehl-i kitap yoluyla gelen geçmişteki haberlere yer verir; Hârût-Mârût kıssasında yaptığı gibi. Müellif, bu tür haberleri önceki müfessirlerden güç ve destek alarak nakletmektedir. Ancak bu tür nakilleri, onlara nispetle daha az kullanır. Tefsirde, keşke bunları hiç almasaydı diyebileceğimiz bazı nakiller de yok değildir.

İbn Acıbe, bazen, bir konuda Ehl-i kitaptan gelen rivayetleri verip onları ciddi olarak tenkit eder, gelen haberi akide ölçülerine göre değerlendirir, doğru olan haberi veya görüşü ortaya koyar; A'raf suresinin 189-190. ayetlerinin tefsirinde Hz. Adem'in ve Hz. Havva'nın çocukları yüzünden şirke düştüğünü söyleyen Ehl-i kitap kaynaklı haberleri tenkite tabi tuttuğu gibi.

İbn Acıbe, Ehl-i kitaptan gelen haberleri verirken, çok defa "rivayet olundu ki...", "denildi ki..." şeklinde lafızlar kullanır ki, bununla haberin zayıflığını ve sıhhaten uzaklığını hissettirir. Bu tür haberleri hiç kullanmasaydı, belki daha iyi olurdu; fakat *el-Bahrü'l-Medîd*'te bu tür rivayetler çok değildir.

Lügat ve nahiv: Müfessir, i'râba önem vermektedir. Ayet, farklı i'râblar ihtiva ediyorsa bu farklılığın getirdiği anlam değişiklikleriyle birlikte bunları beyan eder. Çoğu kez, nahiv meselelerine girer ve bunlarla ilgili açıklamalar yapar. Bu tür açıklamaları ağırlıkla Beydâvî ve Ebü's-Suûd tefsirlerine tabi olarak yapar.

Müellif, tefsirinde şiir metinlerini verirken genellikle şiir sahibinin ismini zikretmez.

İbn Acıbe, zahirî tefsir bölümünde Beydâvî ve Ebü's-Suûd gibi, belagete önem veren iki büyük tefsiri esas aldığı için, tefsirinde belagatin her örneğine yer vermiştir. Kendisinin de bu alanda ayrı bir ihtisas, zevk ve tecrübesi vardır.

Fıkıh: İbn Acıbe, tefsirinde ahkâm ayetleri geldiğinde fıkıh hükümlerine özetle yer vermekte, delil ve detaya fazla girmemekte, o konuda varılan fikhî sonuçları zikretmekle yetinmektedir. Kendisi Malikî olup özellikle o mezhebin fıkında icazeti ve derin bir ilmi olmakla birlikte, tefsirin ana hedefi fikhî meseleleri

detaylıca vermek olmadığı için, ilgili ayetlerin tefsirinde özet bilgiyle yetinip detayı fıkıh kitaplarına havale etmektedir.

İbn Acîbe fıkıh hükümlerini beyan ederken sadece Maliki mezhebinin görüşlerini değil, çoğu kez diğer hak mezheplerin görüşlerini de zikreder. Bazen de İmam Malik'in görüşleriyle yetinip diğer mezheplerin içtihatlarını zikretmez.

İşârî/Tasavvufî Tefsîr: İbn Acîbe'nin tefsirini orijinal yapan özelliği, bütün Kur'an ayetlerinin zahirî tefsiri yanında, tasavvufî işaretlerine de değinmiş olmasıdır. Müfessir, her iki tefsirde de söz sahibi olarak güzel nakil, değerlendirme ve açıklamalar yapmaktadır. İbn Acîbe, İmam Süyûtînin, *el-Câmiü's-Sağîr* adlı eserinde zikrettiği, "*Kur'an'ın her ayetinin bir zahirî, bir batını vardır. Her harfin (ayetin) bir haddi, her haddin bir matlaı vardır*"²⁹ hadisini şerh ederken demiştir ki:

"Her ayetin, bir sınırı vardır ki, onu zahir ilim ehli anlar. Ondan ancak batın ehlinin (ariflerin) anlayacağı gizli sırlar ve işaretler vardır ki, biz, *el-Bahrü'l-Medîd* isimli tefsirimizde başından sonuna kadar bu iki yolu (zahirî manayı vermekle birlikte gizli işaretlere de değinme usulünü) takip ettik."³⁰

İbn Acîbe, tefsirindeki maksadını, "*Maksadımız, âlemlerin rabbinin kelamıyla yakîni terbiyeyi elde etmektir*" şeklinde açıklar. Ayetlerin "İşareti" bölümünde seyr u sülûk adabından, güzel ahlaktan, manevî makamlardan, bunların meyvelerinden uzunca bahseder. Bu esnada, nefsinin tezkiye, ruhunu tasfiye, kalbini Hak Teâlâ'nın nurlarıyla ihya etmek isteyenlerin tabi olabileceği, peygamberî metot üzere kurulu İslamî-tasavvufu işler.

İbn Acîbe, sufi bir mürşit olması itibarıyla, herkesi ihsan makamına davet etmektedir. Bu konuda der ki: "Bilesin ki, işaret ehlinin tefsirdeki temel kaidesi şudur: Kur'an'da geçen her uyarı ve kınama, iman yolunu terk eden, bu yolun ehlini inkâr eden kişiye yönelik olduğu kadar, ihsan makamına giden yolu terk eden ve o yolun ehlini inkâr eden kişilere de yöneliktir."

İbn Acîbe, tefsirinin işârî/tasavvufî işaretler bölümünde nazım ve nesir olarak çok kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler, Kuşeyri'nin *Letâifü'l-İşârât* adlı işârî tefsiri başta olmak üzere, Süleimî'nin Hakaik'i ve Rûzbihân Baklî'nin Araisü'l-Beyan'ı gibi meşhur işârî tefsirlere ve tasavvufun temel klasiklerine dayanır.

Zahirî tefsir yanında işârî tefsir kısmındaki açıklama ve nakilleriyle *el-Bahrü'l-Medîd*, tasavvufî düşünceye ait ilim, hikmet, edep, usul ve kültürle doludur.

a- el-Bahrü'l-Medîd'i Diğer İşârî Tefsirlerden Ayıran Önemli Özellikler

el-Bahrü'l-Medîd'i diğer tefsirlerden ayıran önemli özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

²⁹ Süyûtî, *el-Câmi'*, nr. 2727. Hadis için bk. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, I, 22; Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 214 (nr. 122); Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 238; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 5149.

³⁰ Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, II, 270 (İbn Acîbe, *Hâşiye alâ Câmiü's-Sağîr*, II, 411. Tahk. Ali İsmâil Temmâm. İbn Acîbe, bu *Hâşiye*'yi, *el-Bahrü'l-Medîd*'ten sonra, vefatından iki ay önce hicri 1224 yılında tamamlamıştır).

1. *el-Bahrü'l-Medîd*, zahirî ve tasavvufî işaretlerin şartlarına dikkat ederek Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden en başarılı bir tefsirdir. Bilinen ve elde mevcut tasavvufî tefsirlerin çoğu, sadece Kur'ân'ın işârî/tasavvufî işaretlerini yapmakta, zahirî tefsiri diğer tefsirlere bırakmaktadır. Bu durumda, onları okuyan bir kimse, Kur'ân ayetlerinin iniş sebeplerini, zahirî muradını ve hükümlerini bilmiyorsa birkaç yönden sıkıntıya düşmektedir. Şöyle ki:

Sadece tasavvufî işaretleri okuyan bir kimse, ya tek mananın bu olduğunu zannetmekte, ya yapılan işârî tefsirle ayetin zahirîndeki irtibat yönünü bulamamakta ya da yapılan tasavvufî işaretleri anlamamaktadır. Bu durumda o kimse, yüce Kur'ân'ın anlaşılması çok güç bir kitap olduğu vehmine varmaktadır. İbn Acıbe, *el-Bahrü'l-Medîd*'te zahirî tefsiri usulünce ve yeterince verdikten sonra işârî/tasavvufî tefsire geçtiği için, bu sorunlar büyük ölçüde giderilmiştir.

2. *el-Bahrü'l-Medîd*, iki asır öncesinde yani ilk tefsir kitaplarından çok sonra yazıldığı için, o güne kadar ortaya konan ilmî birikimden istifade etmekte, ayrıca İslam âleminde yaşanan çeşitli sorunları dile getirmede ve onlara mütehassis, şefkatli bir doktor yaklaşımıyla çözümler sunmaktadır.

3. *el-Bahrü'l-Medîd*'te açıklamalar ne uzun ne de çok kısadır; ayetin zahirîndeki ilahî murat yeterince açıklanmakta, detaylara fazla girilmemekte, ele aldığı konu, okuyucuyu usandırmadan sunulmaktadır. "Ayetlerin İşaretleri" bölümünde ise, manevî terbiye yoluna ait en az bir edep, bir ilim veya bir hal zikredilmekte, bazen ayetle irtibatına göre tasavvufun ana konuları detaylı olarak açıklanmaktadır.

4. *el-Bahrü'l-Medîd*, avam havas herkese hitap etmektedir. İbn Acıbe aynı zamanda kâmil bir mürşit olduğu için, "Ayetlerin İşaretleri" kısmında, avam-havas, mürid-mürşit, cahil-âlim herkesi muhatap almış ve duruma göre her gruba ait bir uyarıda bulunmuş, bir edep zikretmiş, bir tavsiyede bulunmuş veya bir sorunu dile getirip çözüm söylemiştir.

5. *el-Bahrü'l-Medîd*'te, ayetlerin işârî/tasavvufî işaretleri, zahirî tefsirle oldukça uyum içinde, dini ve akli ölçülere uygun ve mümkün olduğu kadar anlaşılır bir dille verilmiştir. Ancak, zahirî tefsir kısmında bazen Kur'ân'ın icaz yönü ve edebî sanatlar işlenirken tefsirin dili ağırlaşmış ehli olmayanlar için anlaşılması zor olduğu gibi, işârî/tasavvufî işaretler kısmında da, ancak seyr u sülûk ehlinin yaşayarak elde ettiği manevî makamlar, yüksek haller ve ince edep anlatılırken, okuyucu anlamakta zorlanabilir. Bu durumda, hemen inkâr ve itiraza gitmeden veya kabul için kendini zorlamadan, o kısımları geçmeli, anladığı kısımlarla yetinmelidir. Yüksek manevî hallerin veya sırlı sözlerin herkes tarafından aynı seviyede anlaşılması beklenmez.

6. İbn Acıbe, dinin kâmil manada ancak bir mürşit rehberliğinde cemaat halinde yaşanabileceğini söylemekte ve ayetleri bu merkezde yorumlamaktadır.

7. İbn Acıbe, olayları ve durumları zahirî ve batınî olarak iki yönlü izah eder. Mesela, hicret, maddî ve manevî olarak ikiye ayrılır. Maddî hicret, vatanından ayrılmak, manevî hicret ise, günahlardan uzaklaşmaktır. Nimet maddî ve manevî olarak iki kısımdır; maddî nimet, mal, mülk, evlat gibi şeylerdir; manevî

nimeti ise, ilim, marifet, nur, feyiz, güzel haller ve yüksek makamlar gibi şeylerdir. Diğerleri de bunun gibidir.

b- İbn Acîbe'nin Tefsir Metoduna Bir Örnek: Üç Çeşit Tefsir Bir Arada

İbn Acîbe, tefsirinde dirayet ve iğareti birleştirirken bize, aynı zamanda rivayet tefsirinden de örnekler sunmaktadır. Bunu şu ayetin tefsirinde görebiliriz:

Allah Teâlâ, Hac suresinin 52. ayetinde şöyle buyurmuştur:

"Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki o, bir temennide bulunduğu, şeytan onun arzusuna bir şey katmaya çalışmasın; ancak Allah, şeytanın attığı şeyi ortadan kaldırır; sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır (onları şeytanın attığı şeyden korur). Allah, her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir."

İbn Acîbe bu ayeti şöyle tefsir etmiştir:

Allah kendilerinden razı olsun, Abdullah İbn Abbas ve onun dışındaki ilk müfessirler demişlerdir ki: "Hz Peygamber (s.a.v), kavminin kendisinden uzaklaşmış yüz çevirdiğini görünce, bu durum kendisine çok ağır geldi ve Allah Teâlâ'nın, kendisiyle kavminin arasını yaklaştıracak bir şey göndermesini arzuladı. Hz Peygamber (s.a.v) bir gün müşriklerden bir toplulukla birlikte oturuyordu. O sırada, Necm süresi indi. Allah Resûlü (s.a.v), onlara Necm suresini okudu. "*Gördünüz mü Lat'ı ve Uzza'yı ve bir de diğer üçüncü put Menat'ı*" (Necm 53/19-20), ayetlerine gelince, şeytan onun dilinden "Onlar ulu ak kuğulardır (ak kuğular gibi cezbedicidir); şefaathleri umulur" manasına gelen, "Tilke'l-Ġarâniku'l-ûlâ ve inne şefâatehüm letürca" sözünü attı."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Evet, şeytan böyle bir sözü attı, fakat onu sadece müşriklerin kulağına attı; Hz Peygamber (s.a.v) böyle bir sözü asla söylemedi. Rivayet şöyle devam ediyor:

"Müşrikler, putlarını öven bu sözü işittiklerinde çok sevindiler. Sonra Hz Peygamber (s.a.v), surenin sonunda geçen secde ayetinden dolayı secde yaptı, müşrikler de secde yaptılar; ancak Velid b. Muğire³¹ secdeye varmadı, yerden bir avuç toprak alarak ona secde etti. Bu olay üzerine Kureyş,

"Muhammed bizim ilahlarımızı övdü; gerçekten biz yakinen bildik ki, Allah diriltir ve öldürür, yaratır ve rızık verir; bizim bu ilahlarımız ise, Allah katında bize şefaath eder. Muhammed onları böyle över ve kendilerinin bu işte bir payı olduğunu söylese, biz onunla beraberiz" dediler. Ertesi gün, Cibrîl (a.s) geldi ve "Ey Muhammed, sen ne yaptın? Benim sana getirmediğim bir şeyi insanlara okudun!" dedi. Bunun üzerine Hz Peygamber (s.a.v), çok üzüldü, peşinden kendisini teselli için bu ayet indi.³²

³¹ Bazı kaynaklarda bu kişi Ümeyye b. Halef olarak zikredilmektedir. Bk. Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 76.

³² Rivayet için bk. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, XVII, 245; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IV, 306; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, III, 292-293; Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, VI, 65-69.

Cenab-ı Hak, inen ayette buyurdu ki: "*Biz, senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki o, bir temennide bulunduğu, şeytan onun arzusuna bir şey katmaya çalışmasın.*"

Ayette, "resul" ve "nebi" ayrı zikredilmiştir.

Bir tarife göre resul, kendisine yeni bir din vahyedilen ve onu tebliğ etmesi emredilen kimsedir; nebi ise, kendisine vahyedilen ancak tebliğ emredilmeyen kimsedir. Buna göre resul, başkalarıyla mükelleftir, nebi ise yapılan vahiy kendisine has olan kimsedir.³³

Yahut resul, yeni bir dinle gönderilen peygamberdir; nebi ise, önceki dini tebliğ ve talim etmekle görevli peygamberdir. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v), ümmetinin alimlerini nebilere benzetmiştir. (Onlar da Hz. Peygamber'in (s.a.v) getirdiği dini tebliğ ve talim görevini yapmaktadır). Buna göre nebi, resulden daha umumi bir mana içermektedir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v), nebilerin sayısı sorulunca; "*Yüz yirmi dört bin*" olduğunu söylemiştir. Resullerin sayısı sorulunca ise, "*Üç yüz on üç*" olduğunu ve hepsinin büyük bir çoğunluk oluşturduğunu belirtmiştir.³⁴

Peygamber, bir şeyi temenni ettiği zaman, yani kavminin hidayeti ve onların kendisine yaklaşmaları gibi içinden bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan, onun arzusunun gerçekleştiğini gösteren bir şeyi onun istediği şeye atar; müşriklerin kulaklarına, onları Hz. Peygamber'e (s.a.v) yaklaştıracak bir söz atması gibi. Sonra Allah, şeytanın attığı bu şeyi, kaldırıp giderir.

Ayetteki bir şeyi arzulamak manasını verdiğimiz, "temannâ" kelimesinin, "okumak" manasına geldiği de söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Peygamber, vahiy okurken, şeytan onun içine bir şey atmak ister. Hz. Peygamber (s.a.v) Necm süresini okurken, "*Gördünüz mü o gerideki üçüncü put olan Menar'ı*" (Necm 53/20), ayetinden sonra, şeytanın müşriklerin kulağına, "Onlar ulu ak kuğulardır; şefaatleri umulur" sözünü atması gibi. Bu, yukarıda geçti.

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Peygamberimiz (s.a.v), Kur'ân okurken, her ayetin bitiminde ara verip bir müddet dururdu. İşte şeytan o arada bazı sözleri ortaya attı. Kur'ân hakkında bir bilgisi olmayanlar, onu Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait bir söz zannettiler; böylece bu durum bazıları için bir fitne oldu."³⁵

İbnü'l-Bennâ, demiştir ki: "Temenninin bir manası da, anlaşılması istenen bir şeyi okumaktır. Hz. Peygamber (s.a.v), ayetleri okuyor ve onların manasının anlaşılmasını istiyordu; şeytan ise, dinleyenlerin anlayışına, murat edilen mananın dışında bir şeyler atıyordu.

³³ Bu tarif, açık ve yeterli değildir. Nebi de Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Gönderilmiş olması, tebliğ yapmasını gerektirir; ancak bu tebliğ yeni bir din için olmayabilir. Müfessir İbn Acibe'nin zikrettiği bir sonraki tarif, daha açık ve tercihe şayandır.

³⁴ Hadis için bk. Ahmed, *Müsned*, V, 266. Aynı konuda biraz değişik bir rivayet için bk. Hakim, *Müstedrek*, II, 262; Taberânî, *el-Kebir*, nr. 7545; Heysemî, *ez-Zevâid*, VIII, 210.

³⁵ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, IV, 224-225.

Müfessir Zemahşerî'nin, "Hz. Peygamber (s.a.v), yanılarak hata ile, 'Tilke'l-Çarâniku'l-ûlâ ve inne şefâatehüm letürçâ=O putlar, ulu kuğulardır; hiç şüphesiz onların şefaati umulur' sözünü söyledi" demesi, batıldır, çünkü yüce Allah,

"O peygamber, hevasından söylemez, onun söylediği kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir" (Necim 53/3-4) buyurmaktadır. Demek ki Hz. Peygamber (s.a.v), vahyin tebliğinde yanılma ve hatadan korunmuştur.³⁶

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. Peygamber (s.a.v), bu sözleri, ne hata ile ne de bilerek söylemiştir; ancak Allah Resûlünün (s.a.v), müşriklerin kendisine yaklaşmaları konusundaki temennisi hâsıl olsun diye, bu sözler kâfirlerin kulağına atılmıştır. Orada hazır bulunan müslümanların ondan hiçbir şey işitmeleri de bunu göstermektedir.

Durum böyle olunca, şunu bil ki, müfessirlerden ve siyer âlimlerinden geçmiş salihlerin, ayetin iniş sebebiyle ilgili naklettikleri kıssa sahihtir, fakat onun, ince bir tetkike ve asıl maksada yakın bir yoruma ihtiyacı vardır. Onu hemen inkâra gitmek ve âlimlerin sözlerini reddetmek güzel değildir. Hem bu âlimler, sözlerine itibar edilecek adalet sahibi kimselerdir. Özellikle bir haber, bu ümmetin büyük âlimi İbn Abbas'tan (r.a) gelmişse, onu değerlendirirken daha hassas olmalıdır.

Böyle bir durumda, akıllı zeki kimseye, nakledilen haberle aklî ölçülerin arasını bulması gerekli olur. Bu mümkün olmadığında, eğer nakledilen şeyin sahih olduğu sabitse, onu öne alır; aklın onu anlamakta aciz kaldığına hükmeder. Allah kendilerinden razı olsun, tetkik ehli sufilerin görüşü budur.

Araya sözün atılma olayının şeytana nispet edilmesi, Cenab-ı Hakk'a karşı bir edep ve olayı dinin zahirî ölçülerine göre ifade etmektir; çünkü geçekte, Allah Teâlâ'dan başka hakiki fail (iş yapan) yoktur."

İbn Acîbe, bu ayetin tasavvufî işaretlerinde der ki:

"Cenab-ı Hak tarafından bir söz söylendiği (Kur'ân okunduğu) zaman, dinleyenlerin her biri, onu kendi makamına (haline ve niyetine) göre işitir ve ayetleri kendi görüşünü takviye için kullanır.

Batıl ehli, ayetleri, batıl hallerine göre dinler; onları kendi batıl düşüncelerini takviye edecek şekilde yorumlayıp kullanır.

Hak ehli, Allah'ın sözünü, hakka layık şekilde dinler ve onlarla hak yolda ilerler.

İman ehli, Allah'ın sözünü, imanlarını takviye edecek ve yakınlerini artıracak şekilde dinler.

Hakk'a vasıl olmuş arifler ise, Allah'ın sözünü, makamlarına uygun şekilde dinler ve onunla manen terakki ederler. Bu şekilde, herkes, Allah'ın sözünü, kendi haline ve makamına göre işitip ondan istifade eder. İnsanların sözlerini dinleme ve anlamada da durum böyledir.

Velilerin meclisine gelen herkes, onların sözlerini, niyet ve haline göre işitir. Kim, velileri ölçüp imtihan etmek için gelirse, ancak kendisini onlardan uzaklaştı-

³⁶ Bu olayla ilgili geniş ve güzel bir değerlendirme için bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX, 368-369.

ran şeyleri iştir. Kim, onları tasdik ederek ve kendilerine saygı göstererek gelirse, onlardan ancak kendisini kemalatlara ve nurlara yaklaştıracak şeyleri iştir ve görür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir."³⁷

Burada şunu da hatırlatalım: İbn Acıbe, *el-Bahrü'l-Medîd*'te bütün ayetleri bu minval üzere yani devamlı rivayet, dirayet ve işaretleri birleştirerek tefsir etmektedir; o, ayetlerin tefsiri veya nüzul sebebiyle ilgili hadis ve haberleri gerek gördükçe zikretmekte, ayetlerin zahîrî tefsirini ve işaretlerini ise bütün tefsir boyunca vermektedir.

SONUÇ

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd* isimli tefsirin sahibi şeyh Ahmed İbn Acıbe el-Hasenî, görüldüğü gibi ilim ve irfanda rehber bir zattır. Zahir ve batın ilminde üstattır. Hemen her alanda kıymetli eserleri vardır. Kendisi, Şâzelî tarikatının pîrlerinden kâmil bir mürşittir. Yaşadığı coğrafyada İslam'ın bayraktarlığını yapmış bir mücahittir. Her yönden örnek alınacak Rabbanî bir ariftir. Şahsı ve eserleri üzerinde ciddi çalışmaları hak eden çok yönlü bir âlimdir.

İbn Acıbe, ilim ve irfanda zirvede bulunduğu yıllarda, İslam âlemine en güzel ilim ve irfan meyvesi olarak sunduğu *el-Bahrü'l-Medîd* isimli tefsirinde, işaret tefsire yeni bir çerçeve çizip ayrı bir çehre kazandırmış; bizlere zahirle batın ilminin nasıl kaynaştığını ve birbirini tamamladığını, ayetlerin zahirine bağlı kalarak ondan nefis tezkiyesi ve manevi terakki adına nasıl ince dersler çıkarılabileceğini göstermiştir.

Kur'ân-ı Hakîm'in bir hidayet kitabı olduğunu belirten İbn Acıbe, hidayeti, kulun Allah'a ulaşması olarak yorumlar. Ona göre Allah'a ulaşmanın yolu ihlas ve kamil takvadır. Bunun sonu, has tevhitir. Bütün âlim ve ariflerin görevi, bu takva ve tevhide ulaşmada ümmete yardımcı ve örnek olmaktır. Her devirde, müslümanlar içinde bir gruba farz-ı ayn olan bu görev, dünyanın en mühim, en şerefli ve en zor işidir.

Şeyh Ahmed İbn Acıbe el-Hasenî, 61 yıllık ömrü içinde bu şerefli görevi hakkıyla ifa etmiş, Ehl-i Beytin şanına yakışır şekilde İslam ümmetine rehberlik yapmış, onlara elliye yakın ilim ve irfan hazinesi eserle güzel bir ad ve hayırlı bir yâd bırakarak hicrî 1224, miladî 1809'da ebedi âleme intikal etmiştir. Makamı âli olsun.

KAYNAKÇA

- Ahmed el-Kuraşî Reslân, "Tercümetü'l-İmam İbn Acıbe", *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, (Giriş kısmında), Kahire 1999, I-VI.
- Azzûzî, Hasan, *Şeyh İbn Acıbe ve Menhecühü fî'r-Tefsir*, Mağrib 2001. I-II.
- Bağdâdî, İsmail Paşa b. Muhammed Emin (ö. 1920), *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin min Keşfi'z-Zünûn*, (Keşfü'z-Zünûn'la birlikte), I. bs. Beyrut 2008. I-VII.

³⁷ İbn Acıbe, *el-Bahrü'l-Medîd*, IV, 424-427.

- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud (ö. 516/1122) , *Meâlimü't-Tenzil*, II. bs. Riyad 1993. I-VII.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1288), *Envarü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, I. bs. Beyrut 1988. I-II.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1971), *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, I-II.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliya*, III. bs. Beyrut 2007. I-XII.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî (ö. 982/1574), *İrşadü'l-Aklî's-Selim ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerim*, I. bs. Beyrut 1999. I-VI.
- el-Ensârî, Muhammed b. Ebû Bekir et-Tilmisânî el-Bürrî, *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebiyi ve Ashâbihi'l-Aşere*, Birleşik Arap Emirlikleri 2001, I-II.
- Gazalî, Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *İhyau Ulûmi'd-Din*, I. bs. Beyrut 2000. I-V.
- el-Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmiu's-Şurûh ve'l-Havâşî*, Abu Dabi 2006, I-III.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, (İzâhü'l-Meknûn ve Hediyyetü'l-Ârifin*'le birlikte), I. bs. Beyrut 2007. I-VII.
- Hafacî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1069/1650), *Hâşiyetü's-Şihâb*, I. bs. Beyrut 1997. I-IX,
- Hakim et-Tirmizî, Muhammed (ö. 285/898), *Nevadirü'l-Uşûl fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Resûl*, I. bs. Beyrut 1992. I-II.
- Hüsrev Şâhî, *Ehlü'l-Beyt fî Mısır*, Tahran 2006.
- İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed (ö. 1224/1809), *el-Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid*, I. bs. Beyrut 2002. I-VIII.
- , *Tefsirü'l-Fâtihati'l-Kebîr*, I. bs. Dârü'l-Hâvî, 1999.
- , *Îkâzu'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, I. bs. Beyrut 2005.
- , *el-Fütühâtü'l-Îlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, I. bs. Beyrut 2000.
- , *el-Fehrese*, thk. Abdülhamid Salih Hamdân, I. bs. Kahire 1990.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, I. bs. Beyrut 2000. I-XV.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhayy b. Ahmed (ö. 1089/1679), *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab*, Beyrut 1986. I-X.
- el-Kaytûnî, İdris b. el-Mâhî, *Mu'cemü'l-Matbûâtü'l-Mağribiyye*, Selâ 1988.
- Keyyâlî, Asım b. İbrahim el-Hüseynî, *Resâilü'l-Arifibillah Şeyh Ahmed b. Acibe*, I. bs. Beyrut 2006.
- Kehhâle, Ömer Rıza (ö. 1987), *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut trs. I-XV.
- Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *el-Câmi li Ahkâmi'l- Kur'ân*, Beyrut, 1998. I-X.
- Kuşeyrî, Abdülkerim (ö. 465/1072) *Letâifü'l-İşârât*, thk. Said Kutayfe, Kahire 1999. I-VI.
- Mahluf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, I. bs. Beyrut 2003. I-III.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmâil (ö. 1932), *Şevâhidü'l-Hak, fî İstiğâseti bi Seyyidi'l-Halk*, III. bs. Beyrut 2008.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzil ve Hakâikü't-Te'vil*, I. bs. Beyrut 1996. I-IV.
- Râğib-ı İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed (ö. 475/1033), III. bs. *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut 2005.
- Razî, Fahrüddîn (ö. 606/1209), *Mefâtihü'l-Gayb*, Beyrut 1990. I-XXVIII.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, I. bs. Beyrut 2004. I-VI.
- Süyûtî, Abdurrahman Celalüddin (ö. 911/1505), *ed-Dürri'l-Mensûr fî Tefsiri'l-Me'sûr*, Beyrut 1993. I-VIII.

- Sübkî, Abdulvehhab b. Ali b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabakatü's-Şafiyye*, II. bs. Hicr 1992. I-X.
- Sühreverdî, Ömer b. Muhammed (ö. 632/11234), *Avârifü'l-Meârif*, çev. Dilâver Selvi, İstanbul 1995.
- Sülemî, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin el-Ezdî (ö. 412/1021), *Hakâikü'r-Tefsîr*, I. bs. Beyrut 2001. I-II.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, VII. bs. Beyrut 1998. I-II.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Câmiü'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1995. I-XV.
- Zehebî, Hüseyin (ö. 1977), *et-Tefsîr ve'l-Müfessirun*, Kahire 2005. I-III.
- Zemahşerî, Mahmud b Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an-Hakâiki ve Čavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Beyrut trs. I-IV.
- Ziriklî, Haydeddin, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*, Beyrut 1992. I-VIII.